

Citation:

Mordań, M. (2020). Świat roślin w leksyce gwarowej na pograniczu polsko-białoruskim (na materiale *Słownika gwary bielsko-podlaszkiej*). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 55, Article 1996. <https://doi.org/10.11649/sfps.1996>

Michał Mordań
(Uniwersytet w Białymstoku)

Świat roślin w leksyce gwarowej na pograniczu polsko-białoruskim (na materiale *Słownika gwary bielsko-podlaszkiej*)

Wiedza o otaczającym świecie gromadzona jest przede wszystkim w warstwie leksykalnej języka. To właśnie zasoby wyrazowe stanowiły od początku istotę badań dialektalnych, ciągle aktualnych i potrzebnych, mimo istnienia wielu opracowań z tego zakresu (por. Kuć, 2013, s. 6). Zasób słownictwa używanego na pograniczu polsko-białoruskim – obszarze szczególnym pod względem językowym, etnicznym i religijnym – w pewnym stopniu jest uzupełniany przez *Słownik gwary bielsko-podlaszkiej* (Словник говуорки б'ел'ско-пуд'лашкы) (Wróblewski, 2008) autorstwa białoruszisty Mikołaja Wróblewskiego (1936–2013). Opracowanie to nie tylko stanowi ważne źródło w badaniu języka mieszkańców regionu, lecz także ma duże znaczenie historyczne i kulturowe. Jest przejawem troski o zachowanie własnej tożsamości i integralności w dobie globalizacji, unifikacji, zacierania się różnic kulturowych i etnicznych (Siegień, 2008, s. 6).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2020.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk]

Słownik gwary bielsko-podlaskiej (Wróblewski, 2008) posiada bardzo prostą mikrostrukturę – nie zawiera opisu i analizy leksemów, mieści jedynie hasła wyrazowe wraz z ich tłumaczeniem na język polski. Z punktu widzenia leksykografii sytuuje się zatem w obrębie prac o charakterze bardziej popularnym niż naukowym. Nie posiada wielu cech słownika gwarowego czy nawet słownika w ogóle (por. Karaś, 2011, ss. 19–21, 23–24, 42–43, 166–169). Niemniej słowniki tego typu zachowują wartość naukową z różnych względów, np. z uwagi na rozmiary, autentyczność materiału egzemplifikacyjnego i dokładny zakres terytorialny¹ (Karaś, 2011, ss. 14, 43, 369, 380).

W *Słowniku* stosuje się alfabet oparty na cyrylicy², co jest osobliwością na tle zapisów stosowanych zwykle w dialektologii polskiej i przyjętych m.in. w AGWB (1980–2012, t. 1, ss. 10–11).

Część haseł zapisana jest w dwóch, rzadziej w trzech postaciach leksykalnych (są to głównie rzeczowniki), np.

васіл'ок – хабéрок,
гноја́нка – печер'ы́ца,
голі́нка – уалуо́нзка³,
жы́тніца – тiмофiе́јева,
коз'ак – пудберуо́зник,
махóрка – тiт'уо́н',
рыпáк – р'ыжык,
хвóја – сосна́ itd.

¹ *Słownik* posiada podtytuł *Na podstawie języka wsi Chraboły oraz przedmieścia Stuziwody*. To rozwinięcie tytułu zawierające nazwy dwóch miejscowości może sugerować, że przy analizie słownictwa wystąpią problemy natury metodologicznej. Odbiorca tekstu nie jest bowiem informowany, czy dany leksem występuje w obu punktach, czy tylko w jednym (a jeśli w jednym, to w którym). Kwestia ta jest jednak łatwa do zweryfikowania, ponieważ analogiczny materiał był drukowany w siedemnastu częściach w latach 2001–2006 w lokalnym czasopiśmie krajoznawczo-kulturowym „Бельскі Гостiнэць” jako *Słownik języka wsi Chraboły k. Bielska Podlaskiego (stan z roku 1967)* (БГ, 2001–2006). Zestawienie danych z obu źródeł pokazało, że na 980 haseł (dokonano porównania leksemów dotyczących świata roślin i zwierząt) różnice wystąpiły zaledwie w kilku przykładach i mają zazwyczaj charakter potknięć redakcyjnych.

² Cechą charakterystyczną zapisu w analizowanym źródle jest wyróżnienie obecnych w podlaskiej mowie dyftongów, a także zastosowanie znaków *j* oraz *γ*. Por. Wicherkiewicz, b.d.

³ Podkreślenie spółgłoski oznacza w *Słowniku* jej ubezdźwięcznienie.

Niektóre nazwy są wariantami graficzno-brzmieniowymi zróżnicowanymi w niewielkim stopniu, np.

вкорен'áтіс'е – *вкоры'ен'уватіс'е*,
зв'áті – *ув'áнуті*,
одродж'áтіс'е – *одрóджуватіс'е*,
росквітáті – *росцвітáті*,
звóздíка – *уóздíк*,
*картóф(н)л'а*⁴,
кві'еточка – *цвітóчок*,
пáросток – *пáру(о)сток*.

Pojawienie się niektórych wyrażen synonimicznych i odmianek fonetyczno-morfologicznych może być konsekwencją jednoczesnego wpływu kilku języków na system leksykalny lokalnej gwary, por. np.

васіл'ок – *хаб'эрок*,
звóздíка – *уóздíк*,
кві'етка – *цві'ет*,
росквітáті – *росцвітáті* itd.

Ich obecność w zasobie *Słownika* należy łączyć z faktami historycznymi, których bezpośrednimi uczestnikami byli mieszkańcy regionu. Na przykład wyrazy typowe dla języka rosyjskiego, takie jak *реді́ска* (por. *рѣдечка*), *цві'ет* (por. *кві'етка*), to konsekwencja m.in. II wojny światowej i frontu wschodniego, który obejmował także obszar dzisiejszego pogranicza polsko-białoruskiego. Przede wszystkim jednak przyczyny tej sytuacji mają swoje źródło w okresie wcześniejszym i są powiązane z *bieżeństwem*, wskutek którego prawosławni mieszkańcy tego terenu byli wysiedleni na różne obszary Imperium Rosyjskiego, gdzie obowiązywały inne nazwy na określenie znanych im desygnatów.

Pewnego rodzaju niekonsekwencją jest zapis niektórych wyrazów wyłącznie w formie liczby mnogiej w sytuacji, gdy dane słowo używane jest także w liczbie pojedynczej, np. *трыска́вки*. Być może przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w fakcie częstego występowania desygnatów w liczbie mnogiej, choć

⁴ Prezentacja wyrażen przybiera w *Słowniku* różną formę. Czasami są to notacje kilku wariantów obok siebie w jednym hasle, niekiedy różnice są zaznaczone przez umieszczenie w nawiasie oboczności elementu w jednym słowie lub występują jako zupełnie oddzielne hasła.

taki argument trudno uznać za przekonujący. Niektóre synonimy są podane jako oddzielne artykuły hasłowe:

віе́жка i *ві́ка*,
гол'á i *уáлонз'*,
доспíельы i *спíельы*,

inne – jako warianty ułożone w jednym hasle np.

гноя́нка (*печер'ы́ца*),
махóрка (*тíт'уо́н'*),
пучóк (*зáв'аз'*).

Poniżej dokonano krótkiego z konieczności omówienia leksyki dotyczącej świata roślin odnotowanej w *Słowniku gwary bielsko-podlaskiej*. Przy podziale zastosowano metodę pól semantycznych, obejmujących sferę flory w szerokim znaczeniu tego słowa, nie ograniczając się jedynie do prezentacji nazw rodzajowych, gatunkowych itp.⁵ Wyodrębniono też wyrazy nazywające przynależności i cechy, jeśli są typowe dla świata roślin i raczej niewystępujące w innym kontekście, oraz grupę leksemów czasownikowych, do których zakwalifikowano nazwy czynności i procesów związanych z procesami życiowym roślin.

1. Pole semantyczne drzewa i krzewy

Niemal wszystkie określenia reprezentujące tę grupę semantyczną to nazwy rodzajowe i gatunkowe (czasami też nazwy odmian)⁶ drzew i krzewów.

W słowniku odnotowane są nazwy roślin owocowych –
 drzew:

оры́ех – jeśli orzech włoski (Junglans regia L.; VP, 1995, s. 111)⁷,
номарáн'ча (Citrus sinensis; AO, 2018, s. 151),

⁵ Zob. np. repertuar omawianych leksemów w monografii H. Horodyskiej-Gadkowskiej (Horodyska-Gadkowska, 1967).

⁶ Klasy taksonomiczne typu rodzaj/gatunek/odmiana/rasa itp. omówiono łącznie (również w niektórych grupach poniżej), ponieważ kategoryzacja roślin i zwierząt w środowisku gwarowym nierzadko jest odmienna od podziału w języku ogólnonarodowym, różni się zatem od systematyki w naukach przyrodniczych (por. Rogowska-Cybulska, 2013, ss. 241–244).

⁷ Przy nazwach roślin podaję odpowiedniki łacińskie. W przypadku wątpliwości, związanych z identyfikacją konkretnego gatunku ograniczam się do podania nazw rodzajowych.

ренкл'ода (*Prunus domestica* L. subsp. *italica* (Borckh.) Gams; FP, 2002, s. 131),
черэмуха (*Padus avium* Mill.; VP, 1995, s. 138)

i krzewów:

áурест (*Ribes uva-crispa* L.; VP, 1995, s. 159),
д'іка р'ожа (*Rosa canina* L.; VP, 1995, s. 160 lub *Crataegus*; VP, 1995, ss. 65–66)⁸,
јагода (*Vaccinium myrtillus* L.; VP, 1995, s. 208)⁹,
каліна (*Viburnum*; VP, 1995, s. 211),
кл'ўква (*Oxycoccus*; VP, 1995, s. 138),
маліна (*Rubus idaeus* L.; VP, 1995, s. 165),
ож'ына (*Rubus caesius* L.; VP, 1995, s. 162),
*поз'уомка*¹⁰ (*Fragaria vesca* L.; VP, 1995, s. 88),
смур'одіна (*Ribes nigrum* L.; VP, 1995, s. 159)¹¹,
трускаўкі (*Fragaria x ananassa* Duchesne; VP, 1995, s. 88),
чорніц'а (*Vaccinium myrtillus* L.; VP, 1995, s. 208).

Trzecia podgrupa to rośliny zaliczane w systematyce biologicznej jednocześnie do drzew lub krzewów, wbrew obiegowej opinii:

ант'онувка (odmiana gat. *Malus domestica* Borkh. – ‘Antonovka’; GM, 2004, ss. 123, 125),
без – jeśli bez czarny¹² (*Sambucus nigra* L.; VP, 1995, s. 174),
вішн'а (*Cerasus vulgaris* Mill = *Prunus cerasus* L.; VP, 1995, ss. 58, 153),
зр'уша (*Pirus communis* L.; VP, 1995, s. 154),

Podobne rozwiązanie stosuję, gdy leksem używany jest w odniesieniu do nazwy rodzajowej obejmującej wiele gatunków.

⁸ Ten leksem przetłumaczono w *Słowniku* jako ‘dzika róża, głóg’. Autochtoni stosują tę samą nazwę dla obu roślin. W AGWB (1980–2012) odnotowana w Chrabołach jest tylko forma *šypš'yna*.

⁹ Oznacza borówkę czarną (*Vaccinium myrtillus* L.; VP, 1995, s. 208; por. hasło *чорніц'а*), ale niekiedy nazwa ta jest używana w szerszym znaczeniu i określa inne rośliny z owocnią podobnej budowy. Por. *čorny jahody* (AGWB, 1980–2012, t. 8, s. 152).

¹⁰ W AGWB (1980–2012) tylko w formie pluralnej *поз'уомкі*.

¹¹ W językach wschodniosłowiańskich (literackich) wyrazy *парэчка*, *смур'одина* oznaczają każdą odmianę porzeczki: białą, czerwoną i czarną.

¹² Nazwa *без* odnosi się zarówno do bzu czarnego, jak i do bzu (lilaka) pospolitego (*Syringa vulgaris* L.; VP, 1995, s. 189).

зру́шка (*Pirus communis* L.; VP, 1995, s. 154),
ду́ла (*Pirus communis* L.; VP, 1995, s. 154 lub odmiany tego gat., być może chodzi o odmianę *Pirus elaeagrifolia* Pall.; por. DDO, 1990, ss. 146, 221)¹³,
я́блына (*Malus*; VP, 1995, s. 123),
ялу́двец (*Juniperus communis* L.; VP, 1995, s. 112),
лішчы́на (*Corylus avellana* L.; VP, 1995, s. 64),
ора́б (*Sorbus aucuparia* L.; VP, 1995, s. 185),
рeнeтa (odmiana gat. *Malus domestica* Borkh. – ‘Reneta’; GM, 2004, ss. 123, 126–127),
слі́ва (*Prunus* L.; VP, 1995, s. 153),
слі́вка (*Prunus* L.; VP, 1995, s. 153),
слівкі́ (*Prunus* L.; VP, 1995, s. 153),
чeрeшнa (*Cerasus avium* L. Moench; VP, 1995, s. 56),
фі́я (*Ficus carica* L.; VP, 1995, s. 88) oraz
пeрeц (*Piper nigrum* L.; RA, 2006, s. 306; RO, 1961, s. 429) jako drzewo lub krzew, z owoców którego otrzymuje się popularną przyprawę.

Niektóre gatunki krzewów są określane w literaturze botanicznej mianem *krzewinki*, *byliny*, *rośliny zielne* itp.

Nazwa *віноград* (*Vitis vinifera* L.; VP, 1995, s. 214) nie jest zaliczana do krzewów, ani, tym bardziej, do drzew. Jest to gatunek z rzędu winoroślowców (rodzina winoroślowatych – *Vitaceae*; RO, 1961, s. 210).

Spśród roślin nieowocowych można wyodrębnić podgrupy:
drzew:

бeрeст (*Ulmus glabra* Huds.; VP, 1995, s. 207),
бук (*Fagus sylvatica* L.; VP, 1995, s. 84),
я́вор (*Acer pseudoplatanus* L.; VP, 1995, s. 17),
joла́ (*Picea abies*; VP, 1995, s. 142 lub *Abies alba*; VP, 1995, s. 17)¹⁴,
jyoлка́ (*Picea abies*; VP, 1995, s. 142 lub *Abies alba*; VP, 1995, s. 17),
ка́штaн (*Aesculus hippocastanum* L.; VP, 1995, s. 19),
лі́на (*Tilia*; VP, 1995, s. 203),
coкyдоp (*Populus nigra* L.; VP, 1995, s. 148),

¹³ W *Słowniku* przetłumaczono jedynie jako ‘gatunek gruszy’.

¹⁴ W *Słowniku* objaśnione jako ‘świerk, jodła’. Więcej na temat nazw tych gatunków zob. Kondratiuk, 1964, s. 263.

топуол' (*Populus alba* L.; VP, 1995, s. 148),

krzewów:

јас'мін (*Jasminum* L.; FP, 2002, s. 96),

a także organizmów zaliczanych do obydwu taksonów:

акáцыја (*Acacia* Mill.; RO, 1961, s. 79),

берóза (*Betula*; VP, 1995, s. 38),

беруóзка (*Betula*; VP, 1995, s. 38),

в'(j)аз (prawdopodobnie *Ulmus minor* Mill.; VP, 1995, s. 208),

верба́ (*Salix alba* L. lub inne gat. tego rodz.; VP, 1995, s. 173),

верболуóз (prawdopodobnie *Salix cinerea* L.; VP, 1995, s. 173),

вóл'ха (*Alnus viridis*; VP, 1995, s. 25),

граб (*Carpinus betulus* L.; VP, 1995, s. 52),

дуб (*Quercus*; VP, 1995, s. 155),

іва (*Salix caprea* L.; VP, 1995, s. 173),

јасен' (*Fraxinus*; VP, 1995, s. 88),

к'лон (*Acer platanoides* L.; VP, 1995, s. 17),

тúја (*Thuja occidentalis* L.; VP, 1995, s. 202),

тіс (*Taxus baccata* L.; VP, 1995, s. 201),

*хвóја (сосна)*¹⁵ (*Pinus sylvestris* L.; VP, 1995, s. 144),

хвуóјечка (*Pinus sylvestris* L.; VP, 1995, s. 144).

W polu semantycznym *drzewa i krzewy* znalazły się ponadto dwa inne leksemy: *дічка* – związany z cechą szczególną desygnatu ('nieszczepione drzewko') oraz *бамбóк* (*Bambusa Shreb.*; RO, 1961, s. 406; RT, 2008, s. 454) – określający gatunek rośliny nieowocowej z jadalnymi pędami.

Artykułami hasłowymi są też hiperonimy *дэрево*, *дэревіц'е*, *корч*, *корчыё* oraz *шчопá*, oznaczający każde drzewko zaszczepione.

Zacytowany materiał poświadcza obecność kilku rzeczowników zdrobniałych: *беруóзка*, *грушка*, *јуóлка*, *слівка*, *слівкі*, *хвуóјечка*.

Leksemy wystąpiły głównie w postaci syngulatywnej. Jako odrębne jednostki w liczbie mnogiej pojawiły się słowa *слівкі* i *корчыё*. Nazwa *трыскáвкі* w anali-zowanej bazie źródłowej poświadczona jest wyłącznie w formie pluralnej.

¹⁵ W języku rosyjskim *хвоя* jest określeniem zbiorowym nazywającym liście roślin iglastych lub gałęzie drzewa tego typu (Słjew, 1981–1984, t. 4, s. 597; BTS, 2001, s. 1441).

2. Pole semantyczne *trawy, rośliny zielne i kwiatowe, pnącza*

W analizowanym materiale to pole semantyczne reprezentowane jest następującymi przykładami nazw rodzajowych i gatunkowych:

бавóвна (Gossypium L.; RO, 1961, s. 152),
бл’ушч (Hedera helix L.; VP, 1995, s. 96),
*васіл’ок (хабэро́к)*¹⁶ (Centaurea cyanus L.; VP, 1995, s. 53),
віе́жка (gat. z rodziny Vicia; VP, 1995, ss. 211–212),
ві́ка (gat. z rodziny Vicia; VP, 1995, ss. 211–212),
звóздзіка (уóздік) (Dianthus L.; VP, 1995, s. 71),
гурча́к (Polygonum hydropiper L.; VP, 1995, s. 147)¹⁷,
гурчы́ца (Sinapis, prawdopodobnie Sinapis alba L.; VP, 1995, s. 183),
дэреза́ (gat. z rodzaju Diphasiastrum lub Lycopodium; VP, 1995, ss. 72, 122),
жы́тніца́ (тимофіе́жка) (Phleum pratense L.; VP, 1995, s. 142),
ірыс (gat. z rodz. Iris; VP, 1995, s. 110),
і́ута (Corchorus L.; NP, b.d.),
км’іе́нок (Carum carvi L.; VP, 1995, s. 52),
кокуо́л’ (Agrostemma githago L.; VP, 1995, s. 20),
кон’оплі (Cannabis sativa L.; VP, 1995, s. 47),
кон’ушы́на (Trifolium L.; VP, 1995, ss. 204–205),
кыва́внік (Achillea millefolium L.; VP, 1995, s. 17),
лапу́х (Arctium; VP, 1995, ss. 30–31),
лободá (Chenopodium album L.; VP, 1995, s. 58),
л’он (Linum usitatissimum L.; VP, 1995, s. 119),
л’убік (Lupinus polyphyllus; VP, 1995, s. 121),
л’уце́рна (Medicago; VP, 1995, s. 124),
мак (Papaver rhoeas L.; VP, 1995, s. 139),
ма́л’ва (Alcea rosea L.; VP, 1995, s. 21),
мја́та (Mentha; VP, 1995, s. 126),
махо́рка (тím’уо́н’) (Nicotiana tabacum L.; VP, 1995, s. 131),
молочáј (Taraxacum officinale; VP, 1995, s. 196),
незабу́дка (Myosotis; VP, 1995, ss. 129–130),

¹⁶ W AGWB (1980–2012, t. 8, s. 212) tylko *xaberok*.

¹⁷ Chodzi tu o *rdest ostrogorzki*, a nie – jak zostało błędnie przetłumaczone – *rdest ostrogórski*.

осóт (Carduus; VP, 1995, s. 48),
пáпoрoт' (Polypodium vulgare L.; VP, 1995, s. 148),
пaльб́н' (Artemisia absinthium L.; VP, 1995, s. 31),
пíр'ые́й (Agropyron; VP, 1995, s. 20),
пoвiт'у́хa (Convolvulus arvensis L.; VP, 1995, s. 63),
пoдoрyо́жнiк (Sedum; VP, 1995, ss. 178–179),
*пpoкíвa*¹⁸ (Urtica dioica L. lub unne gat. z rodz. Urtica; VP, 1995, s. 208),
пyдбíeл (Tussilago farfara L.; VP, 1995, s. 207),
peзeдá (Reseda L.; VP, 1995, s. 158),
pyтa (Ruta graveolens L.; VP, 1995, s. 172),
pyтáк (*р'бíжык*) (Brassica napus L.; VP, 1995, s. 40),
слoнeчнiк (Helianthus annuus L.; VP, 1995, s. 98),
сója (Glycine max; VP, 1995, s. 95),
спop'ыш (Polygonum aviculare L.; VP, 1995, s. 147)¹⁹,
тpocтiнá (Phragmites australis; VP, 1995, s. 142),
тулiпaн (gat. z rodz. Tulipa; VP, 1995, s. 207),
фiстáшкa (Arachis hypogaea L.; RT, 2008, s. 373),
xвyдiшчкa (Equisetum arvense L.; VP, 1995, s. 78)²⁰,
xp'ыeн (Armoracia rusticana; VP, 1995, s. 31),
чeбpéц' (Saturnea hortensis L.; RZ, 2008, s. 158),
чeмep'ыцá (Veratrum; VP, 1995, s. 209),
шчaв'у́x (Rumex; VP, 1995, s. 171).

Zacytowane wyżej nazwy roślin ujęto łącznie, unikając tym samym mnożenia podgrup w obrębie omawianego pola semantycznego z jednoczesnym powtarzaniem niektórych określeń w wielu miejscach. Część apelatywów identyfikujących rośliny zielne może być równocześnie na przykład nazwami roślin kwiatowych. Także nazwy niektórych traw w pewnych okresach wegetacji mogą być rozpatrywane jako określenia kwiatów. Nie bez znaczenia w tym kontekście pozostaje sposób percepcji poszczególnych elementów świata, w którym żyje człowiek. Wzajemne przenikanie elementów różnych podzbiorów może być jeszcze bardziej zawile, jeśli

¹⁸ Metatezę w cytowanym słowie autorzy AGWB (1980–2012, t. 3, ss. 56–57) zanotowali tylko w kilku miejscowościach na Białostocczyźnie.

¹⁹ Zob. AGWB, 1980–2012, t. 1, s. 76. Por. też pole semantyczne nr 8.

²⁰ Por. Szcześniak, 2013, s. 141. Często na badanym terenie mieszkańcy nie znajdują odpowiednika tego leksemu w języku polskim, na co zwraca uwagę M. Łobacz (Лобач, 1988, s. 274).

uwzględnimy inne funkcje i właściwości desygnatów. Tak np. do chwastów zalicza się, obok takich roślin jak *ві́ка* / *віе́йка*, *кокуо́л*, także *мак*, *васі́л’ок* (*хабэ́рок*), które są postrzegane jako kwiaty, czasami nawet ozdobne. *Ві́ка* / *віе́йка* jest z kolei nie tylko chwastem, lecz także rośliną zielną. *Молоча́й*, *кон’ушы́на* to nazwy traw, które w okresie kwitnienia zwracają na siebie uwagę również jako kwiaty. Z punktu widzenia zastosowania poszczególnych roślin niektóre rośliny trawiaste, zielne i kwiatowe to także rośliny pastewne (*кон’ушы́на*, *лу́бік*, *лу́цэрна*), oleiste (*ло́н*, *мак*, *рыпа́к* (*р’ыжык*), *слонéчнік*, *со́ја*) i włókniste (*баво́вна*, *жу́та*, *ло́н*). Nie tylko *м’я́та*, *паль’ні́*, *чебрэ́ц’* są używane jako zioła lecznicze. Medycyna naturalna korzysta też z takich roślin jak np. *крыва́внік*, *лапу́х*, *хвудошчы́ка* – chwastów ogrodowych i polnych. Do dnia dzisiejszego mieszkańcy Białostoczczyzny przywiązują do ziół szczególną uwagę. Rośliny zielne są wykorzystywane nie tylko w leczeniu dolegliwości fizycznych. Na tym terenie w dalszym ciągu istnieje silna wiara w ich moc także w sferze duchowo-emocjonalnej i magicznej (por. Szcześniak, 2013, s. 75).

W analizowanym słowniku odnotowano też grupę hiperonimów:

зіел’э, *мох*, *травá*, *цвіет*, *цвіты́*,

w tym kilku o charakterze deminutywnym:

*квіетка*²¹, *квіеточка* (*цвіто́чок*), *квіткі́*, *траві́нка*, *траві́ца*.

3. Pole semantyczne owoce i warzywa

Znaczna część słownictwa dotyczącego nazw owoców wystąpiła w grupach poprzednich. Jest bowiem oczywiste, że dana jednostka leksykalna może służyć do opisu zarówno drzewa / krzewu owocowego, jak i jego płodu, por.

*áурест*²², *анто́нувка*, *без*, *віногра́д*, *вішн’а*, *гру́ша*, *гру́шка*, *ді́ка р’о́жа*, *ду́ла*, *ја́года*, *ялудовец’*, *калі́на*, *кл’у́ква*, *малі́на*, *ожы́на*, *ора́б*, *оры́ех* (jeśli

²¹ W niektórych miejscowościach w niedalekiej odległości od wsi Chraboły leksem ten występuje również jako określenie kwiatu doniczkowego (AGWB, 1980–2012, t. 6, s. 88). Jak pisze K. Szcześniak (Szcześniak, 2013, s. 221), na terenach nadnarwiańskich na Białostoczczyźnie *kwietka* oznacza również wiązanekę ze zbóż i kwiatów (czasami też warzyw i owoców) święconą w dzień Matki Boskiej Zielnej (15 VIII; w Kościele wschodnim nazwa tego święta to *Zaśnięcie Najświętszej Marii Panny / Успение Пресвятой Богородицы*, w wariantcie gwarowym *Spl’énije*).

²² Dla oszczędności miejsca pomijam nazwy łacińskie, jeśli określenie wystąpiło w grupie *drzewa i krzewy*.

orzeczech włoski), *поз'юмка, помаран'ча, ренэта, ренк'ода, сліва, слівка*²³, *сливкі, смуродіна, трускаўкі, черэшн'а, чорніца, черэмуха, фія*.

Przykładem takiej nazwy jest również wyraz *гнилка* ('ulegalka'), choć nie nazywa wprost gatunku/rodzaju/odmiany drzewa i jego plonu.

Tylko dwie nazwy odnotowane w słowniku wskazują na jego owoce, nie identyfikując przy tym całych drzew (krzewów): *яблыко, орыех*. W stosunku do przykładu ostatniego trzeba zastrzec, że *орыех* oznacza w tym kontekście orzech laskowy (być może też inny, w żadnym razie nie włoski, o czym zob. wyżej). W tym miejscu można umieścić nazwę *жолуд'*, która określa owoc niejadalny dla człowieka.

Należy zwrócić uwagę, że niektóre apelatywy mogą opisywać jednocześnie całą roślinę i jej plon, ale na tym terenie wyobrażenie o desygnacie ogranicza się najczęściej do nazwy oznaczającej owoc. Taka sytuacja ma miejsce np. w odniesieniu do roślin występujących na obszarach odległych geograficznie: *помаран'ча, пэрец, фія*.

Podgrupę nazw warzyw reprezentują natomiast określenia roślin występujących w środowisku miejscowym. Należą do nich:

брўква (*Brassica napus* L.; VP, 1995, s. 40),

бурák (*Beta vulgaris* L.; VP, 1995, s. 38),

дын'а (*Cucurbita pepo* L.; VP, 1995, s. 67),

капу́ста (*Brassica*; VP, 1995, s. 40),

карто́ф(н)л'а (*Solanum tuberosum* L.; VP, 1995, s. 184),

мо́ркава (*Daucus carota* L.; VP, 1995, s. 70),

огуро́к (*Cucumis sativus* L.; VP, 1995, s. 67),

петру́шка (*Petroselinum crispum*; VP, 1995, s. 141),

помідо́ра (*Solanum lycopersicum* L. = *Lycopersicon esculentum* Mill.; VP, 1995, ss. 122, 183),

*пéд'ка*²⁴ (*Raphanus sativus* L.; VP, 1995, s. 158),

²³ „Istniejące w języku polskim rozgraniczenie znaczeń: śliwa (drzewo owocowe) i śliwka (owoc śliwy) nie jest przestrzegane w dialektach polskich, gdzie nazwy śliwa i śliwka stosowane są zarówno do drzewa, jak i owocu śliwy” (AGWB, 1980–2012, t. 4, s. 62). Wobec powyższego *sl'ivka* – historyczne deminutivum z sufiksem *-ka* w funkcji neutralnej (AGWB, 1980–2012, t. 4, s. 62). Podobna sytuacja występuje w gwarach wschodniosłowiańskich na Białostoczczyźnie.

²⁴ Na określenie warzywa *Raphanus sativus* L. autochtoni używają nazwy *пéд'ка* i jej formy deminutywnej *пéдечка*. W Słowniku leksem *пéд'ка* jest przetłumaczony jako *rzodkiew*, w związku z czym por. też *Raphanus raphanistrum* L. 'rzodkiew świrzepa' (VP, 1995, s. 158).

рэ́дечка (*реді́ска*)²⁵ (*Raphanus sativus* L.; VP, 1995, s. 158),
ры́ена (*Brassica rapa* L. subsp. *rapa*; VP, 1995, s. 41),
салáта (*Lactuca sativa* L.; VP, 1995, s. 113),
цiбúл'a (*Allium cepa* L.; VP, 1995, s. 24),
часны́к (*Allium sativum* L.; VP, 1995, s. 24),

także warzywa strączkowe:

бу́об (*Vicia faba* L.; VP, 1995, s. 212),
зо́рох (*Pisum sativum* L.; VP, 1995, s. 144),
зо́рошок (niedojrzała postać *Pisum sativum* L.; VP, 1995, s. 144),
зо́рошына (*Pisum sativum* L.; VP, 1995, s. 144),
со́ја (też oleista; *Glycine max* (L.) Merr.; VP, 1995, s. 95),
со́чевіц'a (*Lens culinaris* Medik.; VP, 1995, s. 116),
тыча́к (*тычкúн*) (*Phaseolus vulgaris* L. var. *Communis* (Aschers); RS, 1993, s. 172),
фасо́л'a (*Phaseolus vulgaris* L.; VP, 1995, s. 141).

Jedynie *гарбу́з* (*Citrullus*; FP, 2002, s. 59; notabene traktowany najczęściej jako owoc) to określenie gatunku nierodzimego.

Hiperonimami w tym polu semantycznym są leksemy: *ва́рыво*, *го́родні́на*, *о́вошч*, *садо́віна* oraz *ја́года*, jeśli oznacza nie tylko 'czarną jagodę', lecz także niektóre inne owoce, np. borówkę, malinę, jeżynę, porzeczkę, agrest itd.

W formie pluralnej, oprócz cytowanych wcześniej nazw owoców: *сли́вкі*, *труска́вки*, pojawiły się określenia warzyw: *го́роховіны*, *карто́ф(н)лі*.

4. Pole semantyczne zboża

Zboża są roślinami o istotnym znaczeniu dla społeczności rolniczych, ponieważ na Podlasiu, podobnie zresztą jak na innych obszarach Słowiańszczyzny, uprawa tej grupy organizmów była przez lata podstawowym zajęciem rolników (por. Rogowska-Cybulska, 2015, s. 267). Ten zbiór leksemów reprezentowany jest kilkoma nazwami zbóż występujących w środowisku lokalnym:

зрэ́чка (*Fagopyrum esculentum* Moench; VP, 1995, s. 84),
жы́то (*Secale cereale* L.; VP, 1995, s. 178),

²⁵ W AGWB (1980–2012, t. 8, s. 112) tylko *ред'е́чка*, *ред'о́чка*.

ячміен' (*Hordeum vulgare* L.; VP, 1995, s. 108),
кукуру́за (*Zea mays* L.; VP, 1995, s. 215),
овёс (*Avena sativa* L.; VP, 1995, s. 36),
прóсо (*Panicum miliaceum* L.; VP, 1995, s. 139),
пшени́ца (*Triticum aestivum* L.; VP, 1995, s. 206).

Jedno określenie:

рыс (*Oryza sativa* L.; RT, 2008, s. 514)

dotyczy zboża, które nie jest uprawiane na ziemiach zamieszkiwanych przez Słowian, natomiast jest ono znane przede wszystkim ze względów kulinarnych.

W słowniku odnotowano leksemy hiperonimiczne *яры́на*, *озі́міна* i jeden hiperonim wyższego rzędu względem dwóch poprzednich *збу́же*.

5. Pole semantyczne *grzyby*

W tej grupie znalazły się przede wszystkim nazwy lokalnych grzybów jadalnych:

гно́янка (*печеры́ца*) (*Agaricus* – różne gat.; NG, 1964, s. 63; GG, 2006, s. 60),
*зры́ц*²⁶ (*Boletus* – różne gat.; NG, 1964, s. 44; GG, 2006, s. 466),
дрóпл'a (*Lepiota procera* Fr.; NG, 1964, s. 66 lub *Macrolepiota procera*; GG, 2006, s. 32),
коз'ак (*пудберу́ознік*)²⁷ (*Leccinum scabrum*; NG, 1964, s. 50; GG, 2006, s. 482 lub *Leccinum griseum*; GG, 2006, s. 484),
масл'ук (*Suillus luteus* lub inne gat. z rodz. *Suillus*; NG, 1964, s. 40; GG, 2006, s. 488),
опéнка (*Armillariella* (*Armillaria*) *mellea* Fr.; NG, 1964, s. 57; GG, 2006, s. 102),
пліска (*Cantharellus cibarius* Fr.; NG, 1964, ss. 33–34; GG, 2006, s. 556),
*решу́отнік*²⁸ (*Xerocomus badius*; NG, 1964, s. 43; GG, 2006, s. 476),
ры́жык (*Lactarius deliciosus* Fr.; NG, 1964, s. 54; GG, 2006, s. 410),

²⁶ Według AGWB (1980–2012, t. 8, s. 172) w Chrabołach nazwa *pravd'ivy hryp*.

²⁷ W AGWB (1980–2012, t. 8, s. 188) we wsi zanotowano tylko formę *koz'ak*. Z kolei w niektórych innych miejscowościach *kaz'l'ak* jest określeniem maślaka (AGWB, 1980–2012, t. 4, s. 78).

²⁸ W Słowniku słowo *решу́отнік* przetłumaczono, zgodnie ze stanem faktycznym, jako *pod-grzybek*. Tymczasem dane AGWB (1980–2012, t. 8, s. 192) wskazują, że w różnych miejscowościach regionu *raš'otník*, *raš'otník*, *reš'otník*, *reš'utnyk*, a w Chrabołach *s'itar* – to maślak sitarz.

сірофіежка (*Russula aeruginea*; GG, 2006, s. 444).

Przedstawicielami grzybów trujących są w analizowanym źródle:

мухомора (różne gat. z rodz. *Amanita*; NG, 1964, s. 67; GG, 2006, ss. 16–28) i *зубка*²⁹ (*Fomes fomentarius*; GG, 2006, s. 546; wykorzystywany w medycynie).

Do hiperonimów przypisanych do tego pola semantycznego należą: *зрыб* (jeśli jest określeniem całej klasy tej grupy organizmów; por. NG, 1964, s. 44) oraz przymiotnik substancywizowany *дурны́*.

Deminutivum *зрыбóк* należy traktować, w zależności od kontekstu, jako zdrobnienie od nazwy gatunkowej lub hiperonimu.

Bliskim znaczeniowo do nazw omówionych wyżej jest wymieniony w *Słowniku* leksem *зры́бніца*.

6. Pole semantyczne części roślin

Największy odsetek zarejestrowanych w słowniku nazw oznaczających części roślin dotyczy elementów składowych wielu organizmów reprezentujących świat flory:

бады́л'е (БГ *бадыл'е*)³⁰, *берэ́мје*, *ві́тка*, *ві́еха*, *ві́ехот'*, *гол'а*, *голі́нка* (*уалуо́н-зка*), *голү́дка*, *гуо́лка*, *уа́лонз'*, *за́болон*³¹, *зав'а́зка*, *з'а́рко*, *заро́дыш*, *зе́лен'*, *ја́дро*, *ко́лос*, *ко́рен'*, *кача́н*, *ко́лосо́к*, *ко́лу́шчкa*, *ко́рене́ц'*, *лі́ст'е*, *лі́сто́к*, *лоза́*, *лу́піны*, *лу́ска*, *лы́ко*, *насіе́н'е*, *на́тка*, *одро́сток*, *ост'уо́нка*, *па́росток* (*па́ру(о)сток*), *пусто́цвіет*, *пучо́к* (*за́в'аз'*), *пушы́нка*, *пыло́к* (*пылі́на*, *пылі́нка*), *сіе́мје*, *стеб́ло*, *стрү́че*, *струк*, *струко́к*, *сук*, *сучо́к*, *шы́шка*.

W cytowanym zbiorze wyraźnie dominują nazwy określające części drzew (w nieco mniejszym stopniu kwiatów i zbóż) oraz nazwy związane z cyklem rozwoju rośliny.

Kilka określeń można przypisać jednej, konkretnej roślinie, na co zresztą wskazuje brzmienie apelatywu: *бурачы́ен'е*, *вербо́лудз*³², *маку́дка*.

²⁹ Także inne grzyby tego typu popularnie określane nazwą *huba*.

³⁰ Wariant w nawiasie, poprzedzony literami БГ wskazuje, że jest to forma odnotowana w *Słowniku języka wsi Chraboły k. Bielska Podlaskiego (stan z roku 1967)*, z. I–XVII, drukowanym w czasopiśmie „Бельскі гостінаць”. Forma ta różni się od wyrazu poświadczonego w *Słowniku* (БГ, 2001–2006).

³¹ Według danych AGWB (1980–2012, t. 8, s. 122), formą odnotowaną we wsi Chraboły jest *obołuoń*.

³² Leksem ten występuje również w innych polach semantycznych.

Również w tej grupie nazw można wyodrębnić rzeczowniki deminutywne, por.

голі́нка (галуо́нзка), голуо́вка, гуо́лка, з’а́рко, колосо́к, корене́ц, лісто́к, на́тка, пучо́к, пуш’ы́нка, пылі́нка, стручо́к, сучо́к.

7. Pole semantyczne *miejsca, zbiorowości (roślin)*³³

To pole semantyczne reprezentowane jest m.in. przez leksemy określające typ lasu (lub innych zarośli) ze względu na skład gatunkowy:

берэ́зінка, березн’а́к, бу́ор, верболуо́з, віногра́дник, віногра́дніна³⁴, вул’шы́на, дубі́на, дубн’а́к, дубра́ва, лозі́на.

Inne wyrazy nazywają rodzaj lasu z perspektywy jego rozmiarów i/lub wieku:

га́й, га́йок, га́йочок, молодн’а́к, ну́шча (tu ponadto określenie *дры́мучы лі́с*), *перэлі́сок.*

Mogą też wskazywać na jego typ i jednocześnie usytuowanie na przyrodniczej mapie świata: *дж’у́нгли́я, ту́ндра, та́йга́.* Jedna nazwa dotyczy obszaru leśnego powstałego wskutek działalności człowieka (*вы́ру́б*). Odnotowano też hiperonim *лі́с*. Do innych określeń mieszczących się w obrębie omawianego pola należą: *ло́нка, лу́г, сад, садо́к.*

Jak można zauważyć, część leksemów ma postać deminutywną: *берэ́зінка, га́йок, га́йочок, садо́к.*

Zjawiska przestrzenne opisują również leksemy *живоплу́от, за́рослі, кл’омба*, być może także *ку́па*. Pozostałe wyrazy o charakterze zbiorowym to *бук’е́т* oraz deminutivum *віно́чок.*

8. Pole semantyczne *inne nazwy (rzeczownikowe)*

Określeniami ze świata flory, które ze względu na złożoność semantyki trudno zakwalifikować do któregośkolwiek z powyższych zbiorów, są następujące leksemy:

³³ Szerzej o nazwach zbiorowych zob. Habrajska, 1992, ss. 201–207, 1995.

³⁴ Nie mylić z ap. ros., ukr. *виноградина* ‘jagoda winogrona’ (Słjewg, 1981–1984, t. 1, s. 176; SłHrin, 1907–1909/1996–1997, t. 1, s. 149).

омелá (*Viscum album* L.; VP, 1995, s. 213; organizm pasożytniczy),
пóросл',
*спорыш*³⁵ (związane z chorobami roślin),
ц'áтка (element ubarwienia rośliny) oraz
садзóнка (wyraz o charakterze hiperonimicznym występujący w wielu polach semantycznych).

9. Pole semantyczne *cechy, właściwości*

Do najbardziej produktywnych w tym polu semantycznym należą przymiotniki relacyjne utworzone od nazw rodzajowych i gatunkowych roślin:

бавовн'ány, бéзовы, бобóвы, брукв'ány, буракóвы, б'учны (БГ tłum. jako *boszpu*), *вербóвы, виногрáдны, вишн'óвы, вул'хóвы, горóховы, грéчаны, гرابóвы, грыбóвы, дубóвы, жытні, яблычны, ягóдны, јáсен'овы, јач-міенны, конóпл'аны, л'н'ány, макóвы, овс'ány, орабóвы, орые́ховы, перц'óвы, поз'уóмочны, слівóвы, смурóдіновы, сојóвы, хвојóвы.*

Materiał źródłowy dostarcza też przykładów słownictwa związanego z cyklem rozwojowym. Są to, w głównej mierze, imiesłowu, które z czasem uległy adiektywizacji:

в(ј)áлы, в'ысохлы, доздр'ы́лы, досп'і́лы, засóхлы, зв'áлы, зв'áнуты, зсóхлы, недосп'і́лы, несп'і́лы (недосп'і́лы), пересп'і́лы, прысóхлы, сп'і́лы, усóхлы.

Kilka określeń to imiesłowu czynne czasu teraźniejszego lub przeszłego: *засóхишы, рост'учы, цв'іт'учы.*

Wśród innych leksemów oznaczających cechy i właściwości roślin znajdujemy nazwy związane:

z charakterystyczną cechą zewnętrzną:

гол'áсты, дупл'áсты, мохнáты, сукáты, суковáты,

z typem rośliny:

ігóлчаты, нас'і́енны, стручкóвы, трав'аны́, цв'ітóчны,

³⁵ *Claviceps purpurea* 'buławinka czerwona' – grzyb pasożytujący na życie oraz na niektórych trawach dzikorosnących (SJPDor, b.d.). Por. hasło *Sporysz zbożowy* 'Secale cornutum' w monografii K. Szcześniak (Szcześniak, 2013, s. 279).

ze sposobem rośnięcia:

дeрністы, купчaсты, повзучы

lub wskazujące na inną właściwość:

жіeдкі, колосісты.

Wystąpiły też nazwy związane z barwą:

раб́ы, ца́ткoваны́ oraz ззел'еніeлы́, пожoвклы́, позел'еніeлы́,

które można jednocześnie łączyć z cyklem wegetacji. Do leksemów nawiązujących do procesów temporalnych włączono też nazwy: *ја́ры, ја́ровы́, здічыeлы́.*

10. Pole semantyczne *procesy, czynności*

Największa liczba wynotowanych z bazy źródłowej leksemów werbalnych związanych ze światem flory nawiązuje do procesów życiowych roślin:

вкорен'а́тіс'е (вкoрyен'ува́тіс'е), вкoрeні́тіс'е, в́ыцві́сті, доздрьі́eті, доcпівáті, доcпі́eті, закoрeн'а́тіс'е, заcо́хнуті, заcы́хати, зацві́сті, зацві́тати, зв'áкнуті, зв'áнуті, зв'áті (ув'áнуті), згні́ті, зoгні́ті, зoпрьі́eті, зcо́хнуті, зcы́хати, колосі́тіс'е, недoспі́eті, oбcы́пaтіс'е, oдрoді́тіс'е (oдрoсті́), oдрoджáтіс'е (oдрoбжу́ватіс'е), oдрoстáті, oдцві́сті, oдцві́тати, oпадáті, пeрeрoстáті, пeрeрoсті́, пeрeспі́eті, пeрeцві́сті, пeрeцві́тати, пoвjáнуті, пoвcы́хати, пoзacы́хати, пoсóхнуті, пpыcо́хнуті, pockві́тати (poццві́тати), pockві́тaтіс'е, poсплóджу́вaтіс'е, poccівáтіс'е, poccі́eяaтіс'е, poццві́сті, poццві́тати, спі́eті, уcо́хнуті, цві́сті.

Kilka określeń to z morfologicznego punktu widzenia rzeczowniki odczasownikowe: *oпадáн'е (oпáду́вaн'е), poсплyoд, цві́тіeн'е.*

Mniej liczne podzbiory tworzą czasowniki od nazw barw, czasami powiązanych z etapami cyklu życiowego rośliny:

зazел'ені́ті, зazел'ені́eті, зeлeні́eті, зжoвкнуті, пoжoвкнуті, пoжoвтíeті, пoзел'ені́ті, пoзел'ені́eті, paбі́eті

oraz czasowniki mówiące o sposobie rośnięcia:

зaпoвзáті, зaпoвcті́, зaрoстáті, зaрoсті́, oпл'eсті́, пoвз(с)ті́, пoрoстáті, пoрoсті́, пyдпoвзáті, пyдпoвзті́

lub opisujące sytuacje innego typu:

выл'агáтi, здiчыéтi.

Analiza wykazała, że zaproponowane pola semantyczne miejscami krzyżują się, ponieważ jednostki leksykalne zawarte w nich mogą należeć do różnych grup. W pewnym stopniu sytuacja tego typu jest konsekwencją wieloznaczności apelatywów. Niekiedy już samo zaszeregowanie danego leksemu do odpowiedniej grupy może być problematyczne. Niemniej, takie okoliczności dowodzą, że leksyka gwarowa (czy gwara w ogóle) nie jest uboższa od zasobu słownictwa języka literackiego, szczególnie jeśli porównamy skalę występowania, pod względem terytorium lub liczby nosicieli, języków ogólnonarodowych i gwarowych. Co więcej, gwara taka może być bogatsza, ponieważ korzysta z zasobu jednego lub kilku języków urzędowych i jednocześnie uzupełnia podsystemy leksykalne, gramatyczne i fonetyczne elementami lokalnymi.

Uwagę zwracają występujące w zasobie analizowanych leksemów deminutiva:

берэзiнка, беруодзка, вiнóчок, гajóк, гajóчок, голiнка / уалуодзка, грúшка, грyбóк, гуол'ка, з'áрко, жуол'ка, квiётка, квiёточка / цвiтóчок, квiткi, колосóк, коренéц', лiстóк, пучóк, пылiнка, садóк, слiвка, слiвкi, стручóк, сучóк, травiнка, травiц'а, хвúојечка.

Określenia tego typu mają zazwyczaj związek z niewielkim rozmiarem desygnatu (por. Trancygier, 1988, s. 284), ale często są też używane w funkcji spieszceń, wyrażając w ten sposób stosunek mówiącego do danego elementu świata roślinnego. Frekwencja określeń deminutywnych, ich obecność w różnych kręgach tematycznych świadczy niewątpliwie o bliskości człowieka i przyrody. Elementy otaczającej natury są nieodłącznymi składnikami bytu mieszkańców (zob. też Szcześniak, 2013, s. 9).

Zacytowane w niniejszym artykule nazwy ze świata roślin są jedynie materiałem egzemplifikacyjnym, niewielkim wycinkiem całego zasobu leksyki języka lokalnego, określonego przez autora i wydawcę *Słownika* jako *gwara bielsko-podlaska*. Nadrzędnym celem jest tu bowiem opis zjawisk, które bezpowrotnie giną. Jak wiadomo, język jest wyrazistym elementem wyodrębniania i identyfikacji zbiorowości narodowych. Zanik wschodniosłowiańskiej specyfiki gwar tutejszych mieszkańców powoduje rozmywanie się ich tożsamości etnicznej (Sięgień, 2008, s. 7).

Na zakończenie uwaga natury ogólnej. Materiał będący podstawą *Słownika* został zebrany w 1967 roku. Pojawia się zatem potrzeba zbadania

zmian w leksyce po upływie kilkudziesięciu lat. Interesujące wnioski można wyciągnąć z analizy języka autochtonów współczesnych, zamieszkujących w dalszym ciągu ten sam teren i posługujących się tą samą gwarą. Warto uzyskać odpowiedź na pytanie, czy (i w jakim stopniu) przetrwało do naszych czasów słownictwo będące konsekwencją wydarzeń historycznych i przemian społecznych, które w bezpośredni sposób objęły miejscową ludność. Z drugiej strony – na ile współczesne realia (np. zamieszkiwanie dzieci i wnuków w miastach, nierzadko ich emigracja za granicę, dominacja języka polskiego i modelu kultury zachodniej w różnych sferach życia codziennego, wpływ mediów itd.) znalazły odbicie w języku gwarowym lokalnej mikrowspólnoty.

Wykaz skrótów

- AGWB – *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* (Glinka i in., 1980–2012).
AO – *Atlas owoców jadalnych* (Gawłowska, 2018).
BTS – *Большой толковый словарь русского языка* (Кузнецов, 2001).
DDO – *Dziki drzewa owocowe* (Balcerkiewicz i in., 1990).
FP – *Flowering plants and pteridophytes of Poland* (Mirek i in., 2002).
GG – *Grzyby. Wielki ilustrowany przewodnik* (Gerhardt, 2006).
GM – *Collection of the genus Malus Mill.* (Dziubiak, 2004).
NG – *Polskie ludowe nazwy grzybów* (Bartnicka-Dąbkowska, 1964).
NP – U. S. National Plant Germplasm System, b.d.
RA – *Rośliny dalekiej Azji* (Węglarska & Węglarski, 2006).
RO – *Systematyka roślin okrytonasiennych* (Krawiecowa i in., 1961).
RS – *Rośliny strączkowe* (Jasińska & Kotecki, 1993).
RT – *Użyteczne rośliny tropików* (Węglarska & Węglarski, 2008).
RZ – *Słownik roślin zielnych. Łacińsko-polski* (Gawryś, 2008).
SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*, b.d.
SJPDor – *Słownik języka polskiego* (Doroszewski, b.d.).
SłHrin – *Словарь української мови* (Грінченко, 1907–1909/1996–1997).
Słjewg – *Словарь русского языка* (Евгеньева, 1981–1984).
VP – *Vascular plants of Poland* (Mirek i in., 1995).

БГ – *Słownik języka wsi Chraboły* (Wróblewski, 2001–2006).

Bibliografia

- Balcerkiewicz, S. (Oprac.). (1990). *Dzике drzewa owocowe* [DDO]. Agencja Arkadia; Polska Akademia Nauk.
- Bartnicka-Dąbkowska, B. (1964). *Polskie ludowe nazwy grzybów* [NG]. Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Doroszewski, W. (Red.). (b.d.). *Słownik języka polskiego* [SJPDor]. doroszewski.pwn.pl/
- Dziubiak, M. (2004). Collection of the genus *Malus* Mill. in the Botanical Garden of the Polish Academy of Sciences in Warsaw [GM]. *Journal of Fruit and Ornamental Plant Research*, 12, 121–128. http://www.inhort.pl/files/journal_pdf/journal_2004spec2/full2004-10Aspec.pdf
- Gawłowska, A. (2018). *Atlas owoców jadalnych* [AO]. Wydawnictwo SBM.
- Gawryś, W. (2008). *Słownik roślin zielnych: Łacińsko-polski* [RZ]. Officina Botanica.
- Gerhardt, E. (2006). *Grzyby: Wielki ilustrowany przewodnik: Ponad 1000 opisanych gatunków* [GG] (S. Łukomski, Tłum.). Bauer-Weltbild Media.
- Glinka, S., Obrębska-Jabłońska, A., Siatkowski, J., Glinka, S., & Maryniakowa, I. (Red.). (1980–2012). *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* [AGWB] (T. 1–10). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk; Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Habrajska, G. (1992). Semantyka rzeczowników zbiorowych. *Język a Kultura*, 8, 201–207.
- Habrajska, G. (1995). *Collectiva w języku polskim*. Uniwersytet Łódzki.
- Horodyska-Gadkowska, H. (1967). *Polskie słownictwo gwarowe z zakresu hodowli zwierząt domowych*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jasińska, Z., & Kotecki, A. (1993). *Rośliny strączkowe* [RS]. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karaś, H. (2011). *Polska leksykografia gwarowa*. Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kondratiuk, M. (1964). Zależność nazw geograficznych Białostoczczyzny od fizjografii terenu na przykładzie nazw typu Jałówka. *Acta Baltico-Slavica*, 1, 259–266.
- Krawiecowa, A., Gołowin, S., & Kuczyńska, I. (1961). *Systematyka roślin okrytonasiennych* [RO]. Uniwersytet Wrocławski.
- Kuć, J. (2013). *Z badań nad leksyką gwarową Mazowsza i Podlasia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego (Siedlce).
- Mirek, Z., Piękoś-Mirkowa, H., Zając, A., & Zając, M. (Red.). (1995). *Vascular plants of Poland: A checklist / Krytyczna lista roślin naczyniowych Polski* [VP]. Polska Akademia Nauk.
- Mirek, Z., Piękoś-Mirkowa, H., Zając, A., & Zając, M. (Red.). (2002). *Flowering plants and pteridophytes of Poland: A checklist / Krytyczna lista roślin kwiatowych i paprotników Polski* [FP]. Polska Akademia Nauk.
- Rogowska-Cybulska, E. (2013). Gwarowy obraz warzyw w świetle danych słowotwórczych (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim). *Studia Łomżyńskie*, 14, 239–253.

- Rogowska-Cybulska, E. (2015). Gwarowy obraz zbóż w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim). *Studia Łomżyńskie*, 16, 267–282.
- Siegień, B. (2008). Słowo wstępne. W W. Wróblewski, *Słownik gwary bielsko-podlaskiej / Словник говуоркі б'ел'ско-пудл'ашкы* (D. Fionik, Red.). Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach.
- Słownik języka polskiego PWN* [SJP PWN]. (b.d.). Pobrano 28 lutego 2019, z <https://sjp.pwn.pl/>
- Smułkowa, E. (1988). O polsko-białoruskich związkach językowych w aspekcie czasowym i terytorialnym. W J. Tomaszewski, E. Smułkowa, & H. Majecki (Red.), *Studia polsko-litewsko-białoruskie* (ss. 233–248). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Szcześniak, K. (2013). *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Trancygier, Z. (1988). Deminutywy w gwarach z polsko-ruskiego terenu przejściowego pod Siemiatyczami. W J. Tomaszewski, E. Smułkowa, & H. Majecki (Red.), *Studia polsko-litewsko-białoruskie* (ss. 283–288). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- U. S. National Plant Germplasm System [NP]. (b.d.). Pobrano 11.03.2020, z <https://npgsweb.ars-grin.gov/gringlobal/taxonomydetail.aspx?11458>
- Warchoń, S. (1975). Wzrost kulturalny Mazowsza i jego odbicie w słownictwie gwarowym na dawnej Ziemi Stężyckiej. W M. Karaś (Red.), *Słownictwo gwarowe a kultura: Księga referatów* (ss. 127–138). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Węglarska, J., & Węglarski, K. (2006). *Rośliny dalekiej Azji: Szkice etnobotaniczne* [RA]. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Węglarska, J., & Węglarski, K. (2008). *Użyteczne rośliny tropików* [RT]. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Wicherkiewicz, T. (Red.). (b.d.). *Dziedzictwo językowe Rzeczypospolitej: Baza dokumentacji zagrożonych języków*. <http://www.inne-jezyki.amu.edu.pl/Frontend/Language/Details/21/GraphicSystems>
- Wróblewski, M. (2001–2006). Słownik języka wsi Chrauboły k. Bielska Podlaskiego (stan z roku 1967) [БГ] (Zesz. 1–17). *Бельскі гостінэць*.
- Wróblewski, M. (2008). *Słownik gwary bielsko-podlaskiej / Словник говуоркі б'ел'ско-пудл'ашкы* (D. Fionik, Red.). Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach.
- Атраховіч, К. К. (Red.). (1977–1984). *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы* (Т. 1–5). Беларуская Савецкая Энцыклапедыя.
- Грінченко, Б. (Red.). (1996–1997). *Словарь української мови* [SłHrin] (Т. 1–4). Наукова думка. (1. wyd. 1907–1909).
- Евгеньева, А. П. (Red.). (1981–1984). *Словарь русского языка* [Słjewg] (Т. 1–4). Русский язык.
- Кузнецов, С. А. (Red.). (2001). *Большой толковый словарь русского языка* [BTS]. НОРИНТ.
- Лобач, М. (1988). Етналінгвістычныя працэсы і традыцыйная бытавая тэрміналогія на беларуска-польскім этнічным паграніччы. W J. Tomaszewski, E. Smułkowa,

& H. Majecki (Red.), *Studia polsko-litewsko-białoruskie* (ss. 249–282). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Публічний електронний словник української мови. (b.d.). Pobrano 6 marca 2019, z <http://ukrlit.org/slovnyk>

Bibliography (Transliteration)

- Atrakhovich, K. K. (Ed.). (1977–1984). *Tlumachal'ny sloŭnik belaruskaj mowy* (Vols. 1–5). Belarusaika Savetskaia Ęntsyklapedyia.
- Balcerkiewicz, S. (Comp.). (1990). *Dzike drzewa owocowe* [DDO]. Agencja Arkadia; Polska Akademia Nauk.
- Bartnicka-Dąbkowska, B. (1964). *Polskie ludowe nazwy grzybów* [NG]. Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Doroszewski, W. (Ed.). (n.d.). *Słownik języka polskiego* [SJPdOr]. doroszewski.pwn.pl/
- Dziubiak, M. (2004). Collection of the genus *Malus* Mill. in the Botanical Garden of the Polish Academy of Sciences in Warsaw [GM]. *Journal of Fruit and Ornamental Plant Research*, 12, 121–128. http://www.inhort.pl/files/journal_pdf/journal_2004spec2/full2004-10Aspec.pdf
- Evgen'eva, A. P. (Ed.). (1981–1984). *Slovar' russkogo iazyka* [SłJewg] (Vols. 1–4). Russkii iazyk.
- Gawłowska, A. (2018). *Atlas owoców jadalnych* [AO]. Wydawnictwo SBM.
- Gawryś, W. (2008). *Słownik roślin zielnych: Łacińsko-polski* [RZ]. Officina Botanica.
- Gerhardt, E. (2006). *Grzyby: Wielki ilustrowany przewodnik: Ponad 1000 opisanych gatunków* [GG] (S. Łukomski, Trans.). Bauer-Weltbild Media.
- Glinka, S., Obrębska-Jabłońska, A., Siatkowski, J., Glinka, S., & Maryniakowa, I. (Eds.). (1980–2012). *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* [AGWB] (Vols. 1–10). Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk; Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy).
- Habrajska, G. (1992). Semantyka rzeczowników zbiorowych. *Język a Kultura*, 8, 201–207.
- Habrajska, G. (1995). *Collectiva w języku polskim*. Uniwersytet Łódzki.
- Horodyska-Gadkowska, H. (1967). *Polskie słownictwo gwarowe z zakresu hodowli zwierząt domowych*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Hrinchenko, B. (Ed.). (1996–1997). *Slovar' ukraïns'koï mowy* [SłHrin] (Vols. 1–4). Naukova dumka. (1st ed. 1907–1909).
- Jasińska, Z., & Kotecki, A. (1993). *Rośliny strączkowe* [RS]. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karaś, H. (2011). *Polska leksykografia gwarowa*. Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kondratiuk, M. (1964). Zależność nazw geograficznych Białostoczczyzny od fizjografii terenu na przykładzie nazw typu Jałówka. *Acta Baltico-Slavica*, 1, 259–266.

- Krawiecowa, A., Gołowin, S., & Kuczyńska, I. (1961). *Systematyka roślin okrytonasiennych* [RO]. Uniwersytet Wrocławski.
- Kuć, J. (2013). *Z badań nad leksyką gwarową Mazowsza i Podlasia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego (Siedlce).
- Kuznetsov, S. A. (Ed.). (2001). *Bol'shoi tolkovyi slovar' russkogo iazyka* [BTS]. NORINT.
- Lobach, M. (1988). Ętnalinhvistychnia pratsėsy i tradytsyinaia bytavaia tėrminaloħiia na belarуска-pol'skim Ętnicznym pahranichchy. In J. Tomaszewski, E. Smułkowa, & H. Majecki (Eds.), *Studia polsko-litewsko-białoruskie* (pp. 249–282). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Mirek, Z., Piękoś-Mirkowa, H., Zając, A., & Zając, M. (Eds.). (1995). *Vascular plants of Poland: A checklist / Krytyczna lista roślin naczyniowych Polski* [VP]. Polska Akademia Nauk.
- Mirek, Z., Piękoś-Mirkowa, H., Zając, A., & Zając, M. (Eds.). (2002). *Flowering plants and pteridophytes of Poland: A checklist / Krytyczna lista roślin kwiatowych i paprotników Polski* [FP]. Polska Akademia Nauk.
- Publichnyĭ elektronnyĭ slovnyk ukrains'koi movy. (n.d.). Retrieved March 6, 2019, from <http://ukrlit.org/slovnyk>
- Rogowska-Cybulska, E. (2013). Gwarowy obraz warzyw w świetle danych słowotwórczych (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim). *Studia Łomżyńskie*, 14, 239–253.
- Rogowska-Cybulska, E. (2015). Gwarowy obraz zbóŹ w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim). *Studia Łomżyńskie*, 16, 267–282.
- Siegień, B. (2008). Słowo wstępne. In W. Wróblewski, *Słownik gwary bielsko-podlaskiej / Slovník hovuorki běłsko-pudłashskuj* (D. Fionik, Ed.). Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach.
- Słownik języka polskiego PWN* [SJP PWN]. (n.d.). Retrieved February 28, 2019, from <https://sjp.pwn.pl/>
- Smułkowa, E. (1988). O polsko-białoruskich związkach językowych w aspekcie czasowym i terytorialnym. In J. Tomaszewski, E. Smułkowa, & H. Majecki (Eds.), *Studia polsko-litewsko-białoruskie* (pp. 233–248). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Szcześniak, K. (2013). *Świat roślin światem ludzi na pograniczu wschodniej i zachodniej Słowiańszczyzny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Trancygier, Z. (1988). Deminutywy w gwarach z polsko-ruskiego terenu przejściowego pod Siemiatyczami. In J. Tomaszewski, E. Smułkowa, & H. Majecki (Eds.), *Studia polsko-litewsko-białoruskie* (pp. 283–288). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- U. S. National Plant Germplasm System [NP]. (n.d.). Retrieved March 11, 2020, from <https://npgsweb.ars-grin.gov/gringlobal/taxonomydetail.aspx?11458>
- Warchoń, S. (1975). Wzrost kulturalny Mazowsza i jego odbicie w słownictwie gwarowym na dawnej Ziemi Stężyckiej. In M. Karaś (Ed.), *Słownictwo gwarowe a kultura: Księga referatów* (pp. 127–138). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Węglarska, J., & Węglarski, K. (2006). *Rośliny dalekiej Azji: Szkice etnobotaniczne* [RA]. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Węglarska, J., & Węglarski, K. (2008). *Użyteczne rośliny tropików* [RT]. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Wicherkiewicz, T. (Ed.). (n.d.). *Dziedzictwo językowe Rzeczypospolitej: Baza dokumentacji zagrożonych języków*. <http://www.inne-jezyki.amu.edu.pl/Frontend/Language/Details/21/GraphicSystems>
- Wróblewski, M. (2001–2006). Słownik języka wsi Chrauboły k. Bielska Podlaskiego (stan z roku 1967) [BG] (Pt. 1–17). *Bel'ski hostiněts'*.
- Wróblewski, M. (2008). *Słownik gwary bielsko-podlaskiej / Slovnik hovuorki b'el'sko-pudl'ashskuj* (D. Fionik, Ed.). Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach.

The World of Plants in the Dialectal Lexis of the Polish-Belarusian Borderland: An Analysis of A Dictionary of the Local Dialect of the Bielsk Podlaski Region (*Słownik gwary bielsko-podlaskiej*)

Summary

This article presents a lexical analysis of vocabulary related to plants used in the Polish-Belarusian borderland. Source material comes from A Dictionary of the Local Dialect of the Bielsk Podlaski Region (*Słownik gwary bielsko-podlaskiej / Slovnik hovuorki b'el'sko-pudl'ashskuj*) by Mikołaj Wróblewski. The method of semantic fields applied in the study made it possible to identify the following groups: (1) *trees and shrubs* (ялудовец', кл'уква, лішчына); (2) *grasses, herbs and flowering plants, vines* (гурчыца, кон'ушына, пірыеј, хвудошчка); (3) *fruits and vegetables* (аурест, рыена, салата, цібула, чорніца); (4) *cereals* (ячміен', кукуруза, овес); (5) *mushrooms* (дропла, мухомора, сіроїежка); (6) *parts of plants* (гуол'ка, коренец', стебл'о); (7) *habitats and plant communities* (березінка, джунгліја, перелісок); (8) *other nouns* (омелá, п'оросл', садз'онка); (9) *features, properties* (вул'ховы, доздр'іелы, орыеховы, прыс'охлы); (10) *processes, activities* (вкореніт'іе, в'ыцвіст'і, зопрыет'і, позел'еніет'і).

Świat roślin w leksyce gwarowej na pograniczu polsko-białoruskim (na materiale Słownika gwary bielsko-podlaskiej)

Streszczenie

W artykule dokonano charakterystyki słownictwa z pogranicza polsko-białoruskiego, dotyczącego świata roślin. Materiał źródłowy zaczerpnięto ze *Słownika gwary bielsko-podlaskiej* (Словніка гаворкі б'ел'ско-пудлашскай) Mikołaja Wróblewskiego. Przy opisie posłużono się metodą pól semantycznych, która pozwoliła na wyodrębnienie następujących grup: 1. drzewa i krzewy (жалуовец', кл'ўква, лішчына); 2. trawy, rośliny zielne i kwiatowe, rpnacza (зурчыца, кон'ушына, пірыеј, хвуошчка); 3. owoce i warzywa (агурест, рыена, салата, цибуля, чорніца); 4. zboża (ячміен', кукуруза, овес); 5. grzyby (дропля, мухомора, сіројіежка); 6. części roślin (зуол'ка, коренец', стебло); 7. miejsca, zbiorowości (березінка, джунглія, перелісок); 8. inne nazwy rzeczownikowe (омелá, пóросл', садзóнка); 9. cechy, właściwości (вул'ховы, доздрыелы, орыеховы, прысóхлы); 10. procesy, czynności (вкореніціе, в'ыцвіці, зопрыеті, позел'еніеті).

Keywords: dialectal lexis; East Slavic dialect; Polish-Belarusian borderland; dictionary; semantic fields; plants

Słowa kluczowe: leksyka gwarowa; gwara wschodniosłowiańska; pogranicze polsko-białoruskie; słownik; pola semantyczne; rośliny

Michał Mordań, University of Białystok, Białystok, Poland

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5709-3469>

Correspondence: michal1437@gmail.com

This article draws on research conducted as part of a project funded under the Regional Initiative of Excellence programme of the Minister of Science and Higher Education for 2019–2022, project no. 009/RID/2018/19, amount of funding: PLN 8,791,222.

Competing interests: The author declares that he has no competing interests.